

**პოლიფონიური ფოლკლორული სიმღერა სამხრეთ ჩინეთის
ტიბეტურ-ბურმანულ ჯგუფებში**

ადამიანების უმეტესობაში ტრადიციული ჩინური მუსიკა მაშინვე არ იწვევს ასოციაციას მრავალხმიანობასთან, ყოველ შემთხვევაში, იმ გაგებით, რომლითაც ეს ტერმინი ზოგადად გამოიყენება ევროპაში¹. ქვეყნის უდიდესი ეთნიკური ჯგუფი, სახელად ხანი (汉族), რომლის წინაპრები ჩინურ ენებზე ლაპარაკობდნენ და იყვნენ ძირითადი ჩინური კულტურების მატარებლები, ცნობილია, ძირითადად, მონოფონიური და ანტიფონური და ლიდერ-გუნდის სტილის² ხალხური შრომის სიმღერებით, გუნდის მეტ-ნაკლებად უნი-სონური ფლერადობით. მათი თანხმლები თხრობითი სიმღერები, საოპერო ელემენტები და ინსტრუმენტული ანსამბლები ხშირად გამოირჩევა დახვეწილი და ძალიან ლამაზი ჰეტეროფონიით, სადაც ყველა პარტია ასრულებს ერთსა და იმავე ძირითადი მელოდიის ვარიანტებს; ევროპელების აზრით კი, ნამდვილი მრავალხმიანობა ისაა, როცა დამოუკიდებელი ხაზების კომბინირება ქმნის სრულყოფილ მთლიანობას, რომელიც თვისებრივად განსხვავდება მისი ცალკეული ნაწილების ჯამიდან, რაც არ წარმოადგენს ხანის ჩინური მუსიკის ზოგად მახასიათებელს³.

ჩინეთის რამდენიმე ეთნიკურ უმცირესობას შორის ჩვენ ვხვდებით მრავალფუნქციურ სიმღერასა და ინსტრუმენტულ ანსამბლებს, სადაც დამოუკიდებელი მელოდიური ხაზები ურთიერთქმედებენ პოლიფონიურად და არა ჰეტეროფონურად. ეს ნაშრომი წარმოგიდგინებთ მონაცემებს ჩინეთის უკიდურესი სამხრეთ-დასავლეთ პროვინცია იუნანის ტიბეტურ-ბურმანული ხალხის სამი ასეთი ჟანრის შესახებ (სურ. 1), რომლებშიც ასევე, მოცემულია ადგილობრივი მომღერლების ინტერპრეტაციები მათი სიმღერების პოლიფონიურ სტრუქტურაზე. ნაშრომი მთავრდება იმ კიხოტიკური⁴ პოზიციის განხილვით, რომელსაც ეს ტრადიციები დღეს ოფიციალურად აღიარებენ არამატერიალურ კულტურულ მემკვიდრეობად, მიუხედავად იმისა, რომ ადგილობრივებში მათი გადაცემა თაობიდან თაობაზე დიდი ხანია მცირდება.

სამხრეთ-დასავლეთ ჩინეთის ეთნიკური უმცირესობები

ჩინეთის 1,4 მილიარდზე მეტი მოსახლეობის ცხრა პროცენტზე ნაკლები მთავრობამ დაასახელა, როგორც ოფიციალურად აღიარებული ორმოცდახუთი ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელი (ზედმეტია იმის თქმა, რომ კლასიფიკაციის ოფიციალური სისტემა მნიშვნელოვნად ამარტივებს ადგილზე არსებულ სიტუაციას). ამ არა-ხანური ჯგუფების უმეტესობა ცხოვრობს ჩინეთის სასაზღვრო პროვინციებში, საიდანაც იუნან-

¹ სტატიაში ჩინური სახელები და ტერმინები მოტანილია ჩინური სტანდარტული წარმოთქმის შესაბამისად, ხოლო სახელები და გვარები — ჩინური წესით — ჯერ გვარი და შემდეგ სახელი.

² ლიდერ-გუნდის სტილს უწოდებენ იმას, რასაც ჩვენ, ფაქტობრივად, რესპონსურულ სიმღერას ვეძახით — ლიდერის ანუ სოლოსტის სიმღერას პასუხობს (ექოსმსგავსად) გუნდი, რომელიც, ამავე დროს, გამოხატვის სხვა ფორმასაც მიმართავს: რაღაცას ფიზიკურად აკეთებს ან წარმოდგენას ქმნის და ა.შ. (რედ.).

³ წყაროები ინგლისურად მოიცავენ: Schimmelpenninck, 1997: 276—287, ხანის ჩინური ხალხური სიმღერების ჯგუფური მღერის შესახებ; Tsao, 1988, თხრობითი სიმღერის ჟანრის ტრანსკრიფციისთვის; Witzleben 1995, ინსტრუმენტული ანსამბლების ჟანრის ჰეტეროფონიის ანალიზისთვის.

⁴ უკუდურესად იდეალისტური (რედ.).

ის პროვინცია კარგი მაგალითია. იუნანი ესაზღვრება სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სამ ქვეყანას დასავლეთით და სამხრეთით, ხოლო მისი მოსახლეობის ერთი მესამედი 46 მილიონზე მეტია, ოცზე მეტი ოფიციალურად აღიარებული უმცირესობის წევრი, მათ შორის, ტიბეტო-ბურმანის რამდენიმე ჯგუფი. რეგიონი უკიდურესად მაღალმთიანია და 1990-იან წლებამდე რთული იყო კომუნიკაცია, ასე რომ ბევრი ეთნიკური ჯგუფი არსებობდა, გარკვეულნილად, იზოლაციაში⁵. ზოგიერთ სოფელს 1990-იანი წლების ბოლომდე არ ჰქონია ელექტროენერგია — და, შესაბამისად, ტელევიზია და კომპიუტერი, — რის შედეგად, აქ არსებობდა მუსიკისა და ცეკვის გამორჩეული, უაღრესად ლოკალიზებული ტრადიციები, რომლებიც ყველაზე მეტად უკავშირდებოდა ყოველდღიურ ცხოვრებას, დღესასწაულებსა და რიტუალურ საქმიანობას. მათ შორის არის მრავალფეროვანი სასიმღერო ტრადიციები, რომელთაგან ზოგიერთი ლიდერ-გუნდის სტილშია, ძლიერი პოლიფონიური ელემენტების გარეშე.

ამ სტატიაში მე გავამახვილებ ყურადღებას სამ ჟანრზე, რომლებიც გამორჩეული შესამჩნევი პოლიფონიური მახასიათებლებით. სამივე მოდის ჯგუფებიდან, რომლებიც ლაპარაკობენ ტიბეტურ-ბურმანულ ენებზე. მხედველობაში მაქვს ჟინგპო (景颇族), N6-აქსი (纳西族) და ჰჰანი (哈尼族)⁶. სამივე შემთხვევაში არ არსებობს მუსიკალური აღნიშვნის, ან ფორმალური სწავლების ტრადიცია; სიმღერები სმენითაა გავრცელებული ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ჩანაწერები

ჩემი კვლევის დიდი ნაწილი ეთმობა იუნანში ნაქსის ეთნიკური ჯგუფის მუსიკას. უფრო მეტი გეოგრაფიული არეალის დასაფარავად, მე ვთანამშრომლობდი ჩემს იუნანელ უფროს კოლეგებთან, პროფესორებთან ჟანგ სინგრონგისა და ლი ვეიერისთან, რომლებიც პროვინციის პიონერები იყვნენ 1980 და 1990 წლებში მასალის ჩანერა-გადაღებასა და კვლევებში. მე მათთან და პოლანდიურ კომპანია Pan Records-თან ერთად ვმუშაობდი რამდენიმე წლის განმავლობაში, რომ გამოქვეყნებინა მათი ხალხური ჩანაწერები ხუთ CD-ზე, და სწორედ ამ კლასიკური CD-ებიდან ვიღებ ჩანაწერის სამ მაგალითს⁷.

პირველი მაგალითი: ჟინგპო, შრომის სიმღერა

აუდიომაგ. 1 ეკუთვნის იუნან-ბურმა/მიანმარის საზღვარზე მცხოვრებ ჯინგპო ხალხს⁸. ეს ჯგუფი, რომელიც, ალბათ, მილიონზე მეტ ადამიანს ითვლის, ცნობილია როგორც კაჩინი ბურმა/მიანმარში და, ძირითადად, დასახლებული არიან ბურმაში, 150 000 კმ-ით დასავლეთ იუნანში და ცოტა — ჩრდილო-აღმოსავლეთ ინდოეთში⁹. ეს შრომის სიმღერა ჩანერულია 1986 წელს დეჰონგის პრეფექტურაში. ორი ქალი იყენებს ფილთაქვასა და როდინის ქვას ბრინჯის დასაფხვნელად. მუშაობისას ისინი მღერიან შესანიშნავ მრავალხმიან სიმღერას, რომელიც მოიცავს ორ ოქტავას, ხოლო თითოეული ქალის მიერ ქვის მონაცვლეობით დარტყმა ფილთაქვაში უზრუნველყოფს მუდმივ რიტმულ თანხლე-

⁵ Harrell 1995; Mullaney 2011; National Bureau of Statistics of China 2011; Yunnan sheng tongjiju 2012.

⁶ ჩინეთის ეთნიკურ უმცირესობების მრავალწლიანი ხალხური სიმღერის ფართო კვლევები, მათ შორის, ტიბეტო-ბურმან ხალხებს შორის, იხ., Fan Zuyin 1994. მსგავსი სიმღერებისათვის იუნანში (Yunnan) იხ. CD-ები *Alili* (2004) და *Nanwoka* (2005).

⁷ ეს ხუთი დისკია: *Baishibai* (1995), 2-CD – *Alili* (2004), და 2-CD – *Nanwoka* (2005). ამ პროექტზე დისკუსია იხ. Rees, 2020. მაგალითს ვუხედა ბენ ბერნანდ კლეიკამპს, Pan Records-ის მფლობელს, რომელმაც მომცა შესაძლებლობა გამოქვეყნებინა სამი ნიმუში.

⁸ CD *Baishibai* (1995), ბილიკი #23. ჩანერულია ლონგჩუანში, 1986 წლის 22 თებერვლი.

⁹ Michaud, 2006; “Jingpo People” 2020.

ბას. სიმღერა იწყება იმით, რომ ქალები ერთმანეთს მოკლე ფრაზებით მიმართავენ და შემდეგ კი, ზოგჯერ მღერიან იმიტაციურ მრავალხმიანობაში; სხვა დროს, ერთი ინარჩუნებს ვოკალურ ოსტინატოს, ხოლო მეორე მღერის მის ზემოთ. სიტყვები უმეტესად ხმოვნებისგან შედგება. სიმღერის სტილზე ჩანანერში არ არსებობს კომენტარები. რა თქმა უნდა, ეს არის ფიზიკურად ძნელი სამუშაო, რომლის დროსაც ქალებმა უნდა მოახდინოს თავიანთი მოძრაობების კოორდინაცია. სავარაუდოდ, სიმღერა ეხმარება მათ ამაში, ისევე, როგორც მუშაობის დამლევლი პროცესის სასიამოვნოდ გარდაქმნაში (სურ. 2).

მეორე მაგალითი: ნაქსის საცეკვაო სიმღერა *We sseiḡ sseiḡ*¹⁰

აუდიომაგ. 2 ჩრდილო-დასავლეთ იუნანის ლიჯიანგის ნაქსი ხალხის სიმღერა. ცხოვრობენ ტიბეტის საზღვართან ახლოს¹¹. სულ რაღაც 325,000-ზე მეტი ნაქსია, რომელთა დიდი უმრავლესობა ცხოვრობს ჩრდილო-დასავლეთ იუნანში და დაკავებულია მინათმოქმედებითა და მესაქონლეობით. მათ საუკუნეების განმავლობაში ჰქონდათ კულტურული ურთიერთობა ტიბეტელებთან, ხანის ხალხთან და სხვა მეზობლებთან, რაც აშკარად ჩანს მათ მრავალფეროვან მუსიკალურ მემკვიდრეობაში¹². ძირძველი ნაქსიური ხალხური სიმღერები მოიცავს სოლო, ანტიფონურ და მრავალფუნქციურ სიმღერებს, რომელთაგან ერთ-ერთი, *We sseiḡ sseiḡ*, ცნობილია თავისი ორნაწილიანი მრავალხმიანი სტრუქტურით. მას მღეროდნენ მამაკაცებისა და ქალების ჯგუფი, რომელიც ცეკვავენ ნაბიჯ-ნაბიჯ წრიულად. მამაკაცის სოლო სრულდება ღია ფრაზებით, იმპროვიზებული ტექსტით და მას პასუხობენ ქალთა და მამაკაცთა უნისონური გუნდები, რომელთა მელოდიური ხაზები ერთმანეთისგან დამოუკიდებელია. მამაკაცთა გუნდი უხეშად ყვრის თავის მელოდიას, ხოლო ქალთა გუნდი, როგორც ჩანს, ბაძავს თხის კიკინს. ეს ჟანრი იმღერებოდა როგორც დაკრძალვებზე, ისე დღესასწაულებზე (სურ. 3). აქ დასაწყისი სიტყვებია: „ლიჯიანგში მცხოვრებმა ადამიანებმა, ვისაც ცეკვა შეუძლია, ერთად ვიცეკვოთ“.

ბევრი ნაქსი მოგვითხრობს სიმღერის წარმოშობის შემდეგ ისტორიას: ძველად, მეცხვარე ბიჭმა ორი თხა დაკარგა. მისი სოფლელი კაცები და ქალები გამოვიდნენ დაკარგული თხების ძებნაში დასახმარებლად. სანა კაცები ყვიროდნენ და ცდილობდნენ თხების იძულებას, გამოსულიყვნენ სამალავიდან, ქალები ბაძავდნენ თხის კიკინს, რათა ისინი იქიდან მშვიდად გამოეტყუებინათ. სხვა ამბავი მოგვითხრობა, რომ ეს ჟანრი წარმოიშვა სიმღერისა და ცეკვისგან, რომელსაც ასრულებდნენ მოჩვენებებისა და დემონების განდევნის მიზნით¹³. რასაკვირველია, ამ სიმღერა-ცეკვის ადგილობრივი წარმოშობის ისტორიები ცდილობენ გაითვალისწინონ მისი სმენითი მახასიათებლები, რაც საკმაოდ უჩვეულოა ნაქსი ხალხური სიმღერებისთვის.

მესამე მაგალითი: ბრინჯის გადარგვის რვახმიანი სიმღერა

აუდიომაგ. 3 ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ხალხური ჩანანერია იუნანის მუსიკალურ მეცნიერებაში¹⁴. ის ეკუთვნის ბაინა ხანის ეთნიკურ ჯგუფს, რომელიც ცხოვრობს პროვინციის სამხრეთით, ვიეტნამის საზღვართან, ჰონგე ოლქის სოფლებში. ხანის მოსახლეობა თითქმის ორი მილიონია, უმეტესობა ცხოვრობს იუნანში, 400,000-მდე კი — ვიეტნამში, ლაოსში, ტაილანდსა და ბურმა/მიანმარში. ისინი განთქმულნი არიან თა-

¹⁰ სიტყვას მნიშვნელობა არ აქვს, სამღერისია (რედ).

¹¹ ბილიკი 1, CD *Baishibai* (1995). ჩანერილია ლიიანგში, 1994 წლის 5 თებერვალს.

¹² ინფორმაცია ნაქსის ხალხის დემოგრაფიის, ეთნოგრაფიისა და მუსიკის შესახებ იხ. Rees, 2000 (საექსპედიციო ჩანანერების დისკით), და Rees, 2021.

¹³ ბილიკი #1, CD *Baishibai* (1995).

¹⁴ ბილიკი 11, CD 1, *Alili* (2004). ჩანერილია სტუდიაში კუნმინგში, 1995 წლის 31 მაისს.

ვიანთი შთამბეჭდავი ტერასული ბრინჯის სათბურებით, რომლებიც მათი რეგიონის ციკაბო მთებზე ასობით ფუტის სიმაღლეზე იზრდებიან¹⁵. სანამ 1995 წლის თებერვალში პროფესორები ჟანგ სინგრონგი და ლი ვეიერი არ ესტუმრებოდნენ ბაინა ხანის სოფლებს, გარე სამყაროსთვის ცნობილი არ იყო, რომ სოფლის მოსახლეობა მრავალხმიანი სიმღერის შესანიშნავ ფორმას ასრულებდა. ის შეიცავს მრავალ ხმას, თითოეული მღერის ცალკეულ ხმას ინსტრუმენტული თანხლებით. სამი თვის შემდეგ, პროფესორებმა ჟანგმა და ლიმ შეძლეს სოფლები ჩამოეყვანათ პროვინციის დედაქალაქ კუნმინგში. სიმღერების თითოეული ხმა ცალკე მიკროფონით ჩანერეს, რამაც შესაძლებელი გახადა ტრანსკრიფციის გაკეთება (Zhang, 1997).

ეს მაგალითი ახლა ყველაზე ცნობილია ჩანანერების ამ სესიიდან. ეს არის ბრინჯის გადარგვის სიმღერა, რვა ქალისა და მამაკაცის ხმა შემოდის ერთმანეთის მიყოლებით, გადაბერილი ფლეიტისა და ორი სიმებიანი ლიუთის ოსტინატოთი. ტექსტში საუბარია ბრინჯის გადარგვის რთულ სეზონზე და იმაზე, რომ ყველანი უნდა შეიკრიბონ და შეასრულონ მძიმე სამუშაო¹⁶. პროფესორმა ჟანგმა მოკლედ აღნიშნა: „ჩვენ გაოგნებული ვიყავით მრავალხმიანი სიმღერის რთული კოორდინაციით, გადიდებული და შემცირებული კვარტა-კვინტების გამოყენებით და გამორჩეული ინსტრუმენტული თანხლებით“ (Zhang, 1997:145).

შემდეგ მან განაგრძო: „ჩვენ ვკითხეთ მომღერლებს, თუ რატომ მოსწონთ სიმღერის ეს სტილი ხმების თანმიმდევრული შემოსვლებითა და მელოდიური ნახტომებით. ერთმა გვითხრა: როდესაც ერთი იწყებს სიარულს, დანარჩენები თავისებური ნაბიჯით მიჰყვებიან თავიანთ გზას. მხოლოდ საკუთარი სახლის დატოვების შემდეგ შეუძლია ყველას იაროს ერთად. მეორემ თქვა: როდესაც მინდვრებში ბრინჯის ნერგების გადასატანად, მივდივართ, ზოგი ადრე მოდის, ზოგი გვიან გვიერთდება; გადანერგვის სიმღერები სწორედ ასე იმღერება“.

1920-იან წლებში დაბადებულმა ყველაზე ხანდაზმული მომღერალმა, ქალბატონმა ლი იანბანერმა მათ ნათქვამს დაამატა: „თუ გოგოები გადანერგვის სიმღერებს არ იმღერებდნენ, მამაკაცთა სულები ჯოჯოხეთში აღმოჩნდებიან და მუშაობის დროს მძინარე იქნებიან. ყველა ცდილობდა სულების გამოძახებას, თუ პირველი პასუხს არ მიიღებდა, მეორე განაგრძობდა გამოძახებას; თუ მეორეც წარუმატებელი იყო, შემდეგ მესამე შეუერთდებოდა და ასე შემდეგ. სწორედ ამ გზით, ყველა თანმიმდევრულად ებმებოდა სულების გამოძახებაში და სიმღერის გადანერგვის სტილიც თანდათანობით იქმნებოდა“ (Zhang 1997:146, 152).

აქ, ისევე, როგორც ნაქსის შემთხვევაში, ხანი მომღერლები ხსნიან თავიანთი გამორჩეული სიმღერის სტილს, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ყოველდღიურ საქმიანობასთან და სულიერ რწმენებთან. მათი განმარტებები აჩვენებს ამ სიმღერების მუსიკალური სტრუქტურის შეგნებულ გააზრებას.

დაფასებულია თუა არა არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობა თუ ტრადიციები მცირდება?

იმ დროს, 1980 და 1990 წლებში, როდესაც პროფესორები ჟანგი და ლი თავიანთ ადრეულ ჩანანერებს აკეთებდნენ და ფილმებს იღებდნენ იუნანური მუსიკის შესახებ, დაინტერესებული მეცნიერების პატარა წრის მიღმა რამდენიმე უცხოელი აფასებდა ამ უნიკალურ ტრადიციებს. იმ დროს, ჩინეთი ჯერ კიდევ დიდწილად იყო დაკავებული ოფიციალური რიტორიკით, რომელიც პრივილეგიას ანიჭებდა მოდერნიზებულ, ფოლკ-

¹⁵ “Hani People” (2020); შენიშვნა ჰანის განყოფილებაში *Alili* (2004).

¹⁶ შენიშვნა ბილიკში #11, CD 1, *Alili* (2004).

ლორიზებულ ხალხურ საშემსრულებლო ხელოვნებას და დასავლურ თანაბარ ტემპერაციას, როგორც უპირატესს სოფლის თემების „უხემ“, „ჩამორჩენილ“, „არა მეცნიერულ“ ადგილობრივ ჟღერადობასა და რეგულირების სისტემებთან შედარებით. იმავდროულად, მე-20 საუკუნის ბოლოს, რამდენიმე მიზეზის გამო, ალბათ, სოფლის არაერთი ტრადიციული საშემსრულებლო ხელოვნება ეძლეოდა დავიწყებას. მიზეზი იყო პოლიტიკური დევნა 1966—1976 წლების ექსტრემისტული კულტურული რევოლუციის დროს, 1980 — იანი წლებიდან — ახლად შემოსული ტელევიზია და მასმედია, სოფლის ახალგაზრდების მიგრაცია ამ ეპოქაში, რათა შეექმნათ ჩინეთის არაკვალიფიციური, მაგრამ მნიშვნელოვანი ურბანული სამუშაო ძალა და ადგილობრივი ოფიციალური პირების ქედმაღლობა ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ (Rees, 2012). ელექტროენერგია და ტელევიზია ბაინა ხანის სოფლებში ჩავიდა 1990-იანი წლების ბოლოს და რამდენიმე წელიწადში ძნელი აღმოჩნდა 1995 წელს პირველად ჩანერილი შესანიშნავი მრავალხმიანი სიმღერის ტრადიციის შენარჩუნება¹⁷.

თუმცა, 21-ე საუკუნის დასაწყისში, ნაწილობრივ, იუნესკოს პროგრამით — „კაცობრიობის ზეპირი და არამატერიალური მემკვიდრეობის შედევრები“ — შთაგონებულმა ჩინეთმა დაიწყო არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის (ICH), ბევრი სოფლისა და ადგილობრივი ხელოვნების ნიმუშების, ადგილობრივი, პროვინციული ან ეროვნული მემკვიდრეობის, როგორც ფასდაუდებელი ღირებულების წარდგენა იუნესკოში. ამ ტრადიციების უწყვეტი გადაცემა გახდა სახელმწიფოს ინტერესი, დიდი თანხები დაიხარჯა საჯაროობის, კვლევისა და ტრენინგის კლასებში (Rees, 2012). ხანის მრავალხმიანი სიმღერა და *Naxi we ssei q ssei q* სიმღერა-ცეკვა შეტანილია არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ეროვნულ რეესტრში (2006, 2008) და მნიშვნელოვანი ოფიციალური ძალისხმევით ჩადებული მათ აღორძინებასა და გადაცემაში, როგორც ეს ხდება მრავალი სხვა ელემენტის შემთხვევაში¹⁸. განსაკუთრებით ირონიულია, რომ ეს ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს ტრადიციები, სავარაუდოდ, გადაშენების პირასაა სოციალური გარემოს მკვეთრი ცვლილებების გამო და მათ აღიარებას იწყებენ ტრადიციის შემქმნელი საზოგადოებების გარეთ. ამ დროისთვის, როგორც ჩანს, ზოგიერთი ეს ტრადიცია იძენს ახალ სიცოცხლეს, ზოგი კი აგრძელებს ბრძოლას. 1980-1990-იანი წლების ჩანანერები წარმოადგენენ ფასდაუდებელ ისტორიულ დოკუმენტაციას და ზოგიერთი მათგანი უკვე გამოყენებულია, როგორც საცნობარო დოკუმენტი ტრადიციის ასაღორძინებლად¹⁹.

აუდიომაგალითები

1. *რუიალუ (Ruailu)* (ბრინჯის მზადების მელოდია). სრულდება იემეიენგისა და უცნობი შემსრულებლის მიერ, ეთნიკური ჯგუფი: *ჯინგპო*. ჩანერილია 1986 წლის 22 თებერვალს. ხმა ჩაინერა ჟანგ ქინგრონგმა. დისკში: *Baishibai: Songs of the Minority Nationalities of Yunnan* (Leiden: Pan Records 2038CD, 1995), ბილიკი #23.
2. *რემეცუო ან ვორერე*. სრულდება ჰუო სიჯუნის, ჰუო იუნუნის, ჰუო იუჰუასა და სხვა უცნობი შემსრულებლების მიერ. ეთნიკური ჯგუფი: *ნაქსი*. ჩანერილია დადონგში, ლიიანგში 1994 წლის 5 თებერვალს. დისკში: *Baishibai: Songs of the Minority Nationalities of Yunnan*

¹⁷ ჟანგ ქსინგრონგთან პირადი კომუნიკაცია.

¹⁸ ჩინეთის კულტურული კვლევების ცენტრი. ჟანგი ნაქსი აღწერილ იქნა მისი ჩინური სახელით *რემეიჩუო* (热美蹉).

¹⁹ ჟანგ ქსინგრონგთან პირადი კომუნიკაცია.

nan (Leiden: Pan Records 2038CD, 1995), ბილიკი #1.

3. *ვუ ჩუ ა ჩი* (ბრინჯის სამუშაოების სიმღერა). სრულდება ნონგ იუეიოუს, მა ბუშოის, ჩენ გულეს, ჩენ ჩენგეის, შე ლიიუეს, ჟანგ ზებოს, ჩე ქსიიანგის, ლი იანბანრის, ჩენ ვუდუოს, ჟანგ იანგდეს მიერ. დისკში: *Alili: Multi-part Songs of Yunnan's Ethnic Minorities, Parts 1 and 2*, CD 1, ბილიკი #11.